

UDK 811.163.42'344.4
 Izvorni znanstveni članak
 Rukopis primljen 14. XII. 2005.
 Prihvaćen za tisak 19. XII. 2006.

Mate Kapović
 Filozofski fakultet
 Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
 mkapovic@ffzg.hr

NAGLASNE PARADIGME O-OSNOVÂ MUŠKOGA RODA U HRVATSKOM

U radu se daje pregled naglasnih paradigama *o*-osnovâ muškoga roda u tzv. klasičnom novoštokavskom i navodi do kakvih je otklona od izvornoga stanja došlo u novoštokavskim govorima. Daju se primjeri iz raznih (novo)štokavskih govora za različite vrste promjena, sustavnih ili nesustavnih, koje su se dogodile u naglasnom sustavu *o*-osnovâ. Tako se govori o (djelomičnom ili potpunom) jednačenju n. p. *b* i n. p. *c* kod imenica s kratkim korijenom i dugom množinom (primjerice *bròdovi* kao *stòlovi* na istoku, ali *stòlovi* kao *bròdovi* na zapadu), o gubitku pomičnosti naglaska (primjerice *gràdōvā* umjesto *gradóvā*, *gràdovima* umjesto *gradòvima*), o sekundarnom razlikovanju n. p. *a* i n. p. *b* u g. mn. (*pòpōva* prema *pràgōvā* umjesto starijega *pòpōvā* : *pràgōvā*) itd.

1. Uvod

U ovom ćemo radu govoriti o naglasnim paradigama *o*-osnovâ¹ (tj. o imenicama muškoga roda tipa *grâd*, *grâda*) i o promjenama koje se u njima događaju u hrvatskom standardu i u novoštokavskim govorima. Na početku valja odrediti pojmove iz prve rečenice. Govorimo o trima naglasnim paradigama – *a*, *b* i *c*, koje su uzete iz dijakronijskoga proučavanja slavenske akcentuacije, ali se sasvim lijepo mogu primijeniti i na suvremeni hrvatski. Kako ćemo govoriti i o promjenama koje se u ovim paradigama događaju, jasno je da je ovaj rad nužno i dijakronijski orijentiran, a ne samo sinkronijski. Govoreći o hrvat-

¹ S obzirom na djelomično dijakronijsko usmjerenje rada, ovdje ćemo dakako rabiti naziv *o*-osnove uobičajen u povijesnom jezikoslovlju.

skom mislimo ponajprije na hrvatski standardni jezik i njegovu novoštokavsku osnovicu. Osim toga, razlikovat ćemo klasični štokavski (primjerice iz Akademijina rječnika ili Budmanijeve gramatike) i suvremeni standardni hrvatski jezik (opisan u suvremenim hrvatskim gramatikama). Sve je dijalekatne primjere koji se u članku navode zabilježio sâm autor na terenu².

2. Bilježba oviska

Ovisak (^l) nam olakšava opis štokavskoga naglasnoga sustava. Njime označavamo silazni naglasak tako da ga stavimo na dotičan slog – npr. *s^lûša*. Ako je silazni naglasak čelan (dakle onaj koji preskače na prednaglasnicu)³, bilježimo ovisak na samom početku riječi, npr. *ˈmĕso* - *ˈzà mĕso*. Ako silazni naglasak nije i čeonni naglasak, ovisak se stavlja ispred samoglasa, npr. *br^lât*, *òd br^lata*, ali *ˈbôg*, *ˈbôga*, *ˈòd boga*. Kod uzlaznih se naglasaka ovisak bilježi na sljedećem slogu, odnosno piše se na mjestu zanaglasne visine, npr. *rík^la*, *nòg^la*. Tako prema genitivu *pút^la* možemo označavati i *pût^l* gdje je ovisak zapravo na nultom morfemu i naglasak bi trebao biti uzlazan, ali kako to nije moguće u jednosložici, ostvaruje se kao silazan naglasak.

Oviskom razlikujemo ònō što se čini prividno istim: npr. *br^lâta* ≠ *ˈbôga* što se vidi u *zà br^lata* ≠ *òd boga* ili *br^lât* ≠ *kròv^l* što se vidi u *br^lâta* ≠ *kròv^la*. Ovisak stoji na mjestu naglasaka u konzervativnim nenovoštokavskim govorima.

3. Naglasne paradigme

Sve *o*-osnove u hrvatskom jeziku možemo podijeliti na tri naglasne paradigme – n. p. *a* (oviska vezana na jednom od slogova u osnovi), n. p. *b* (oviska na zaosnovnom slogu, odnosno na prvom slogu iza osnove ili povučena na zadnji slog osnove) i n. p. *c* (slobodna tj. promjenljiva naglasaka – ovisak je ili čelan ili na nastavku). Kao primjere za n. p. možemo navesti:

n. p. *a*: *r^lât*, *r^lâta*; *čòvj^lek*, *čòvj^leka*

n. p. *b*: *grò^lm^l*, *grò^lm^la*; *kò^lvāč^l*, *kovāč^la*

n. p. *c*: *ˈvrât*, *ˈvrâta*, *na vrât^lu*; *ˈkò^lrāk*, *ˈkò^lrāka*, *na korāk^lu*.

² Katkada se za pojedine oblike ne navodi točno potvrda iz pojedinačnih govora – uglavnom ako je riječ o općepoznatim proširenim oblicima ili ako takva točna potvrda nije bitna.

³ Za čeonni naglasak usp. i HG 1997:93 gdje se nazivlje *čelnim naglaskom*. Za bilježenje oviska usp. npr. i Garde 1993, Browne & McCawley 1965.

4. Naglasna paradigma *a*

U naglasnoj je paradigmi *a* ovisak uvijek vezan za jedan slog u osnovi – to može biti prvi slog: *g'äd*, *g'äda* ili drugi slog *jèz'ik*, *jèz'ika*.

N. *r'äk⁴*

G. *r'äka*, *òd r'aka*

D. *r'äku*

A. *r'äka*

V. *r'äče*

L. *r'äku*, *ò r'aku*

I. *r'äkom*

Naglasak u jednini ostaje svugdje nepromijenjen. D. i L. su jednaki – *r'äku*. Drugotno se iz naglasne paradigme *c* širi visnost (vidi dolje za definiciju) dočetnoga *-u* u L. pa analogijom umjesto *ù r'atu* (npr. u Dubrovniku, inače ne baš često) dobivamo *u ràt'u* (često) ili umjesto *nà kr'aju* (često, npr. Dubrovnik, Prapatnice kraj Vrgorca) dobivamo *na kràj'u* (također često, npr. Konavle). Izvorni se naglasak češće čuva u *nà kr'aju* (često uz mlađe *na kràj'u*), nego recimo *ù r'aju* ili *ù r'atu* što je, kako rekosmo, rijetko⁵. Događa se da imenica prijeđe iz naglasne paradigme *a* u naglasnu paradigmu *b* (nominativi im se podudaraju, usp. *r'äk* i *pòp'*). To vidimo primjerice u riječi *mäk^l*, *màk^l* koja je povijesno pripadala naglasnoj paradigmi *a* – praslavenski **mākъ*, **māka* (za izvornu naglasnu paradigmu *a* usporedi slovenski *màk*, *māka* i češki *mák*). U nekim se riječima događa taj prelazak iz naglasne paradigme *a* u *b* samo u nekim dijalektima i očito u novije vrijeme. Tako umjesto *kr'āj* (*a* je dugo zbog dočetnoga *-j#*), *kr'āja* imamo u dijalektima *kr'āj^l*, *kr'àj^l* (takav naglasak imam zabilježen npr. za Šibenik). Dočetnost se oviska vjerojatno širi prema analogijskom naglasku lokativa jednine *na kràj'u* (lokativ se ove imenice često upotrebljava) i prema množini (vidi dolje) u kojoj se, pogotovu u istočnijim krajevima, širi uzlazni naglasak koji je izvorno obilježje naglasne paradigme *b* (*kr'àj^l* *evi* umjesto *kr'āj^l* *evi*). Iz Vrgorske krajine imam zabilježen i genitiv množine *kràjévā* (tako je i u Dubrovniku), s mlađim pomičnim naglaskom preuzetim iz naglasne pa-

⁴ Kao primjere naglasnih paradigama navodimo tzv. klasične novoštokavske oblike s neujednačenim padežima tipa *gradòvima* umjesto *grädovima* i sl. Razlog je tomu taj što se iz najstarijih oblika uvijek mogu izvesti svi mlađi, no ne i obrnuto.

⁵ Za Slavonski Brod imam zabilježeno recimo *nà kraju*, *ù ratu*, ali *u ràju*.

radigme *c* (ondje inače naglašeno *-óvā, -évā* nije uobičajeno u mlađih govornika), vjerojatno stoga je *krāj, krāja* (n. p. *a* s duljenjem ispred *-j#* u N. jd.) uzeto kao istovjetno naglasku tipa *bôg, bôga* (n. p. *c*). I staro se *pr^läg, pr^läga* (n. p. *a*), primjerice, često mijenja u *pr^läg, präg^la* (n. p. *b*) – npr. u Slavonskom Brodu, Vukovaru, Šibeniku, Dubravi na Pelješcu, Konavlima, Zadru itd. Tu je također uzor mogao biti sekundarni *`* u L. jd. *na präg^lu* (usp. *prikò praga* u Ravči kraj Vrgorca i *nà pragu* u Dubrovniku).

n. <i>r^läci</i>	<i>r^läkovi</i>
g. <i>r^läkā</i>	<i>r^läkōvā</i>
d. <i>r^läcima</i>	<i>r^läkovima</i>
a. <i>r^läke</i>	<i>r^läkove</i>
v. <i>r^läci</i>	<i>r^läkovi</i>
l. <i>r^läcima</i>	<i>r^läkovima</i>
i. <i>r^läcima</i>	<i>r^läkovima</i>

U dugoj se množini u naglasnoj paradigmi *a* u istočnijim krajevima širi analogijski naglasak tipa *räk^lovi* umjesto *r^läkovi* ili *rät^lovi* umjesto *r^lätovi*. Isto se događa i u naglasnoj paradigmi *c* gdje se isto širi takav mlađi naglasak (vidi dolje). U nekim je govorima u množini poopćen uvijek *`* ili *´* u većini riječi u množini bez obzira na paradigmu, pa u množini više gotovo uopće nema stare razlike među paradigmama (prema starom *r^lätovi, stòl^lovi, bròd^lovi* ujednačeno *rät^lovi, stòl^lovi, bròd^lovi*). Stari se naglasak često čuva primjerice u riječi *svätovi* koja se ne povezuje više s rjeđom jedinicom *svät* (uostalom drugačijega značenja) i koja je zapravo na neki način *plurale tantum*.

U genitivu se množine slog prije dočetnoga *-ā* pravilno dulji, usp. *r^läkā* prema *r^läci*.

N. <i>jèz^lik</i>
G. <i>jèz^lika</i>
D. <i>jèz^liku</i>
A. <i>jèz^lik</i>
V. <i>jèz^liče</i>
L. <i>jèz^liku</i>
I. <i>jèz^likom</i>

n. *jèz'ici*
g. *j'èz'ikā*
d. *jèz'icima*
a. *jèz'ike*
v. *jèz'ici*
l. *jèz'icima*
i. *jèz'icima*

U riječima naglasne paradigme *a* s oviskom vezanim za neprvi slog, va-
lja samo spomenuti pravilan pomak naglasaka u genitivu množine – *jèz'ici*,
ali *j'èz'ikā*. Isto vidimo i u dugoj množini naglasne paradigme *b* – *stòl'ovi*, ali
st'òl'ovā (*stòl'ovi* se ponaša jednako kao *jèz'ici*). Dijakronijski gledano, ovdje je
posrijedi promjena staroga akuta u cirkumfleks – N. *jèz'ykъ, g. mn. *jèz'ykъ
⇒*jèz'ykъ da bi se onda povukao naglasak na prethodni slog jer silazni nagla-
sak ne može stajati na nepočetnom slogu pa dobivamo genitiv množine *jèz'ik* i
konačno novoštokavsko *j'èz'ikā*. Istu tu promjenu ` (od staroga akuta) u ^ vidi-
mo u *r'āci*, *r'ākā* samo što se tu naglasak nema razloga pomicati jer je posrijedi
prvi slog. Sinkronijski možemo ovu promjenu dobro opaziti na odnosu standar-
dnoga *stāt'ist* – g. mn. *st'āt'istā* i substandardnoga *stat'ist* – g. mn. *stat'istā*.

U primjeru se *č'òvječe* prema *č'òvj'ek* iznimno javlja drugotni čeonisak u
riječi koja pripada n. p. *a*.

5. Naglasna paradigma *b*

U naglasnoj je paradigmi *b* ovisak zaosnovan, odnosno nalazi se na prvom
slogu poslije osnove: npr. *b'òb'*, *b'òb'a* ili *v'òjn'k'*, *v'òjn'k'a*.

N. *p'òp'*
G. *p'òp'a*
D. *p'òp'u*
A. *p'òp'a*
V. *p'òpe*
L. *p'òp'u*
I. *p'òp'om*

Za jedninu treba samo napomenuti da je u vokativu, kao i uvijek u naglasnoj paradigmi *b* (i *c*) čeonni naglasak. Isto vrijedi i za višesložne imenice (vidi dolje).

Imenice su naglasne paradigme *b* kratkoga korijena relativno rijetke npr. *pòp^l, bòb^l, bòk^l, gròm^l, kròv^l, pòd^l, stòg^l* itd. U mnogim su dijalektima one prešle u naglasnu paradigmu *c* (što je možda još općeslavenska tendencija) – usp. sekundarno *kròv^l, gròm^l* i sl. Vuk ima miješano *gròm^l, kròv^l*, ali *gròma^l, kròva^l*, što bi moglo ukazivati na postupan prijelaz iz n. p. *b* u n. p. *c*⁶ ako je riječ o mlađoj promjeni.

Čakavski čuva stariju n. p. *b* u primjeru *bòr^l, borà^l*, a takov je naglasak primjerice i u štokavskim dalmatinskim govorima i u Lici prema mlađoj n. p. *c* *bòr^l, bòra^l* (npr. Dubrovnik). S obzirom na čest prijelaz n. p. *b* > *c* i na slovačko *bòr^l, bit* će da je oblik *bòr^l, bòr^la* stariji.

n. <i>pòp^li</i>	<i>pòp^lovi</i>
g. <i>póp^lā</i>	<i>p^lòpōvā</i>
d. <i>pòp^lima</i>	<i>pòp^lovima</i>
a. <i>pòp^le</i>	<i>pòp^love</i>
v. <i>ᵛpòpi</i>	<i>ᵛpòpovi</i>
l. <i>pòp^lima</i>	<i>pòp^lovima</i>
i. <i>pòp^lima</i>	<i>pòp^lovima</i>

U kratkoj množini valja istaći inherentno vokativno povlačenje naglasaka (*ᵛpòpi!*). Isto i u dugoj množini – *ᵛpòpovi!*, no ondje se naglasak može povesti za nominativnim pa imamo nepromijenjeno *pòp^lovi!* U genitivu množine dužih oblika dolazi do pomaka oviska – usp. *pòp^lovi* i *p^lòpōvā*, isto kao *jèz^lici* i *j^lèz^lkā*. No javlja se i ujednačen naglasak u genitivu, pa umjesto *p^lòpōvā* dobivamo *pòp^lōvā* (zanimljivo, naglasak tipa *jèz^lkā* je puno puno rjeđi). Bit će da tu i nije posrijedi toliko ujednačavanje paradigme – *pòp^lōvā* prema *pòp^lovi*, nego možda više tendencija za razjednačavanjem naglasaka od n. p. *a* – *pòp^lōvā* prema *r^làkōvā* (ako nije i to ujednačeno prema n. p. *b* u *ràk^lōvā*)⁷. To bi objasnilo

⁶ Slavske se imenice koje se kolebaju između n. p. *b* i n. p. *c* katkada smatraju n. p. *d* (pogotovu u moskovskoj akcentološkoj školi). No n. se p. *d* možda radije treba smatrati skupom imenica koje negdje pripadaju n. p. *b*, negdje n. p. *c*, a negdje miješanoj n. p., nego pravom zasebnom naglasnom paradigmatom.

⁷ Kako je u velikom broju govora staro *gradòvā* u n. p. *c* zamijenjeno s ujednačenim *grādòvā* prema n. mn., tako se *pòp^lōvā* onda istodobno razjednačava i od *pr^làgōvā* (n. p. *a*) i od

zašto je takav mlađi ¹puno rjeđi u ¹*j'ěztkā*. U mnogim govorima mogu postojati i obje mogućnosti: *p¹ōpōvā* i *pōp¹ōvā*, što je razumljivo s obzirom da je ta alternacija u g. mn. još vrlo živa, ali da istodobno djeluje i pritisak drugih oblika s uzlaznim naglaskom (kao i već navedena tendencija da se g. mn. n. p. *b* razjednači od g. mn. ostalih paradigama).

Na zapadu se *pōp¹ovi* često zamjenjuje s *pōpovi* – naglaskom prenesenim iz n. p. *c*. Na zapadu se, ako se naglasne paradigme ujednačuju, ujednačuju se prema n. p. *c* (npr. *brōdovi*, analogijom i *stōlovi*), dočim se u istoku ujednačuju prema n. p. *b* (npr. *stōlovi*, analogijom i *brōdovi*). Na zapadu je to često posljedica mlađega prodora duge množine. Kod kraće se množine onda još dobro razlikuju n. p. *b* i *c* npr. *pōd¹i* prema *¹rōzi*, ali kada se javlja mlađa duga množina, onda se naglasak ujednačava pa dobivamo i *pōdovi* prema *rōgovi* (to se događa u mnogim govorima Dalmatinske zagore).

N. *kōvāč¹*
G. *kováč¹a*
D. *kováč¹u*
A. *kováč¹a*
V. *¹kōvāču*
L. *kováč¹u*
I. *kováč¹em*

U višeslozicama naglasne paradigme *b* nema osobitih problema. Naglasak u vokativu preskače na početak, npr. *¹kōvāču*, što se dobro čuva i u dužim riječima, usp. D. *gospodār¹u*, *kapetān¹u*, ali V. *¹gōspodāru*, *¹kāpetāne*. Nepovlačenje se naglasaka tipa *kováč¹u!* rijetko javlja u češćim primjerima kao što su *¹gōspodāru!*, *¹zāpovjednīče!* ili *¹kāpetāne!*. U riječima se koje se rjeđe rabe u vokativu javlja sekundaran ¹ na unutarnjem slogu – npr. *Dalmatīnče!* umjesto starijega *Dālmatīnče!* U prezimenima se često naglasak drugotno veže za početni slog pa umjesto *Kōvāč¹*, *Kováč¹a* (kako je još primjerice u Dalmatinskoj zagori) dobivamo *K¹ōvāč*, *K¹ōvāča*. Tako nastaje nova opreka *kōvāč¹* : *K¹ōvāč*.

gr¹ādōvā (n. p. *c*). N. p. *a* i n. p. *c* (*prāgovi* : *grādovi*) se ujednačuju i zato što čeonu naglasak u n. p. *c* u najvećem broju govora više ne preskače (tj. *¹grādovi* > *gr¹ādovi*, dakle u *gr¹ādove*, ili *ū gr¹ādove*, umjesto starijega *ū gradove*), v. dolje.

n. *kováč^li*
g. *kováč^lā*
d. *kováč^lima*
a. *kováč^le*
v. *ᵏōvāč^li*
l. *kováč^lima*
i. *kováč^lima*

Čeoni se naglasak u vokativu množine sve više gubi i zamjenjuje se naglasnom nominativa *kováč^li!* (usp. Stanić 1967), za razliku od jednine gdje se relativno dobro čuva u riječima koje se češće rabe u vokativu.

6. Naglasna paradigma *c*

Ovisak u naglasnoj paradigmi *c* skače s čeonoga položaja na dočetni, usp. *ᵑōložāj, ᵑōložāja, na položāj^lu*. To se događa kod tzv. visnih nastavaka⁸ – nastavaka koji nose u sebi inherentnu naglašenost koja dolazi do izražaja kada riječ nema svoga naglaska (to jest kada ima čeoni naglasak koji je zapravo, apstraktno gledajući, odsutnost naglaska). Visni su padeži: L. jd. -^lu, g. mn. -^lā i dli. mn. -^lima u sklonidbi muškoga roda. Lokativ je jednine visan ovisno o značenju riječi (visan je samo ako riječ ima značenje neživoga). Padeži s nevisnim nastavkom imaju čeoni naglasak (naglasak koji se javlja kada nijedan slog u riječi nije dominantan, odnosno visan) koji, dakako, preskače na prednaglasnicu: *ᵑōg, ᵑōga - ᵑā ᵑōg, ᵑd ᵑoga, ᵑōrāk - ᵑ ᵑōrāk* itd.

N. *ᵑōg*
G. *ᵑōga*
D. *ᵑōgu*
A. *ᵑōg*
V. *ᵑōže*
L. *ᵑōg^lu*
I. *ᵑōgom*

⁸ Nazivak dugujem Bulcsúu Lászlóu.

Kada postoji izmjena duljine u nominativu i kraćine u genitivu (kao *rôg*, *rôga*), u pojedinim se govorima (pogotovu u kontinentalnoj Hrvatskoj) duljina analogijom prenosi iz nominativa u ostale padeža pa imamo mlađe *rôg*, *rôga* umjesto *rôg*, *rôga*. To se još događa i u imenicama *sôk*, *sôka* > mlađe *sôka* ili u *bôr*, *bôra* > mlađe *bôra* itd. Na zapadu (npr. u Dalmatinskoj zagori i općenito u Dalmaciji) toga obično nema⁹. U nekim se primjerima takvo ujednačavanje nikada ne javlja, npr. *môst*, *môsta* ili *bôg*, *bôga*. Obrnuto se dogodilo u primjeru *gôst* - *gôsta* gdje je analogijom prema kosim padežima i u nominativu prodrla kraćina pa imamo *gôst*¹⁰.

U zapadnoštokavskom se u načelu dobro čuva preskakanje naglasaka na prednaglasnicu – navodim neke od primjera koje sam čuo u zadnjih godinu-dvije u živu govoru raznih novoštokavaca¹¹: *ù mrāk*, *prêd mrāk*, *dô mrāka*, *hã zîd*, *dô zîda*, *ù mēd*, *hã brijēg*, *hã brôd*, *zã nôs*, *ù cvijēt*, *zã list*, *hã plēs*, *ù krûg*, *ù vrāt*, *ù trāg*, *ù hlād*, *ù korāk*, *zã rēp*, *hã dūg*, *pô komād*, *hã kamēn*, *pô mjesēc*, *zã mjesēc*, *ù Osijēk*, *ù spomēn*, *hã boga*, *ôd boga*, *ù boga*, *ôd brijēga*, *bēz mûža*, *ôd mûža*, *bēz rāda*, *dô mozga*, *ôd srāma*, *ôd strāha*, *iz kamena*, *iz Osijēka*, *dô Osijēka*, *ôko vrāta*, *ispod glāsa*, *ispod nosa*, *ispod gāja*, *ispred nosa*, *prêko mosta*, *prêko dāna*, *prêko svijēta*, *prêko nosa*, *prêko zîda*, *prêko rēda*, *zã mostom*, *pôd vrātom*, *hã roge*, *za vijēke vjekôvã*, *ù ljûde*, *mêđu ljûde* itd. U nekim se zapadnoštokavskim govorima preskakanje provodi događa gotovo uvijek u jednosložicama i dvosložicama, recimo u 95% slučajevâ (nemoć je primjerice reći ikako drugačije negoli *hã mōre* ili *hã dān*), a odstupanja su relativno rijetka. U nekim pak govorima, više prema istoku, naglasak ne preskače dosljedno¹². U većini je srpskih govôrâ preskakanja naglasaka više iznimka nego pravilo i javlja se samo u frazama (ako uopće i ondje). Preskakanje je naglasaka karakteristično upravo za hrvatske tj. zapadnoštokavske govore.

U početnom se sustavu, u klasičnom štokavskom, dativ i lokativ jednine razlikuju naglaskom u naglasnoj paradigmi *c* (kod imenica za neživo, vidi dolje) npr. D. *brôdu*, L. *brôd'u*, D. *glāsu*, L. *glās'u*. Visnost se lokativu dobro čuva, pa se čak prenosi i u naglasnu paradigmu *a* (npr. drugotno *u çàs'u* umjesto *ù*

⁹ *Rôga* i *sôka* imam zabilježeno za Požegu, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Petrinju, Novu Gradišku, Zadar, *rôga* i *sôka* za Dubravu na Pelješcu, Konavle, Dubrovnik, Kaštela, Vrgorsku krajinu, a *rôga*, ali *sôka* za Đakovo. Za Omiš imam zabilježeno i N. *rôg*, *sôk* analogijom prema *rôga*, *sôka*.

¹⁰ *Gôst*, *gôsta* imam zabilježeno npr. za Požegu, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Novu Gradišku, a *gôst*, *gôsta* za Šibenik, Dubravu na Pelješcu, Zadar, Dubrovnik, Kaštela, Omiš, Đakovo i Petrinju.

¹¹ Neke sam primjere fonološki prilagodio standardu.

¹² Što se tiče većih gradova, preskakanje je naglasaka posve iznimno recimo u Osijeku, ali se u Splitu kod jednosložnih i dvosložnih oblika dosta dobro čuva.

č'asu, vidi gore), ali se često D. i L. (i inače gotovo isti u hrvatskom, zanemari-
mo li naveske) ujednačuju s lokativnim naglaskom. Tako dobivamo često DL.
bròd'u i *glás'u*. Ipak, dosta zapadnih govora čuva staru razliku¹³. Puno je rjeđe
uklanjanje visnosti nastavka u lokativu (npr. *na bròdu* umjesto *na bròdu*, tako
je npr. danas u Dubrovniku).

Lokativni je naglasak visan samo ukoliko je posrijedi imenica koja označa-
va neživo – npr. *na bròd'u*, *na glás'u* itd., ali *'ò bogu*, *'pò mûžu* itd. Zgodan je
primjer s riječju *'vrâg*. Kada označava osobu, đavla, nema pomicanja naglaska
– *'ò vrâgu*, ali kada znači «nevolja», dolazi do pomicanja pa se kaže često *k'ò*
po vrâg'u.

n. <i>'ròzi</i>	<i>'rògovi</i>
g. <i>róg'ā</i>	<i>rogóv'ā</i>
d. <i>ròz'ima</i>	<i>rogòv'ima</i>
a. <i>'ròge</i> ¹⁴	<i>'rògove</i>
v. <i>'ròzi</i>	<i>rògovi</i>
l. <i>ròz'ima</i>	<i>rogòv'ima</i>
i. <i>ròz'ima</i>	<i>rogòv'ima</i>

U dugoj se množini u naglasnoj paradigmi *c* događa najviše promjena. Čak
ni na zapadu više naglasak ne preskače baš često u dugoj množini n. p. *c* pa se
umjesto *'nà rogove* govori *na rògove* (ili *nà rogove*). Naglasak se kao *rogóv'ā*,
rogòv'ima ili *glasóv'ā*, *glasòv'ima* često zamjenjuje nepromjenljivim *r'ògòvā*,
r'ògòvima, *gl'āsòvā*, *gl'āsòvima*. Pa ipak neki seoski govori dobro čuvaju ovak-
ve oblike (primjerice staroštokavski govori u Posavini)¹⁵, a i inače se čuva-

¹³ Razliku D. *grādu* – L. *grādu* imam zabilježenu npr. za Šibenik, a D. *zīdu* – L. *zīdu* (no D
= L. *grādu*) za Omiš. Takvih se govora može naći i na raznim mjestima po Dalmatinskoj zagori.

¹⁴ Usp. u Prapatnicama kraj Vrgorca *nà roge*.

¹⁵ Usp. u staroštokavskim posavskim govorima (moji podatci): Orubica *drūgovi*, *s drugovī*
(*drugovimā* s preuzetim naglaskom iz starijega *drugovī*), *sa sinovī* (*sinovimā*), *s rogovī* (*rogovimā*),
krajevimā, *lāktovi*, *laktōv*, *laktōvmā*, *plāmenovi*, *plamenōv*, *plamenōvmā/plāmenovima*, Sikereveci
brkōvā (*břkōvā*), *cripovi*, *cripōvā* (duljina *-ā* je nestabilna, kao i fonetski ostvaraj naglaska), *dārovi*,
darōvā, ali *dārovima*, *đēverovi*, *đeverōvā/đeverōvā*, *đeverovīma*, *drūgovi*, *drugōvā*, ali *drūgovima*,
dugōvā, ali *dūgovima*, *glāšovi*, *glasōvā*, *gōlubovi*, *golubōvā*, ali *gōlubovima*, *grāđovi*, *gradōvā*,
ali *grāđovima*, *jēževi*, *ježēvā*, *klinovi*, *klinōvā*, ali *klinovima*, *klipovi*, *klipōvā*, *kljūnovi*, *kljunōvā*,
cvitovi, *cvitōvā*, *lāktovi*, *laktōvā*, *pōjasevi*, *pojasēva*, *rōgovi*, *rogōvā*, *rogōvima*, *klāsovi*, *klasōva*
(usp. recimo i sekundarno *brođōvi*, *bròđōva*, *bogōvi*, *bōgōva*, *mostōvi*, *mostōva*, *rūbovi*/*rūbōvi*,
rūbōva, *krākovi*, *krākōva*, *krūgovi*, *krūgōva*, *līkōvi*, *līkōva*) itd., Stružani *sinōva*, *cripōva*, *tēkutovi*,
tekutōva, Donja Bebrina *golubōva*, Gundinci *stānovi*, *stanōvā/stanōva*, *sinovi*, *sinōvima*.

ju u nekim ustaljenim oblicima ili frazama – npr. u *vijêke vjekóvā* (najčešće u *vijêke*, a ne ^l*ũ vijêke*, ali zato uvijek u vjerskom odzdravu ^l*nā vijêke*)¹⁶, *slučajévā* (i *slučajëvima*), *bôg bogóvā*, *komádā* (: ^l*kômād*), *oblíkā* (: ^l*õblík*), *korákā* (: ^l*kõrāk*) itd. Za riječi kao ^l*kõrāk* vidi dolje.

U hrvatskim se govorima kratka množina n. p. *c* često zamjenjuje n. p. *b* pa umjesto ^l*bròdovi* dobivamo *bròd^lovi*. U Vuka je nalazimo *bròd^lovi*, ali ^l*rādovi*, a takvi se naglasci bilježe i u suvremenim hrvatskim gramatikama. U srpskim je govorima, rjeđe i u hrvatskim, često ujednačen naglasak paradigme *b* (*bròd^lovi*, *rād^lovi*)¹⁷. U mnogim je hrvatskim govòrima proširen naglasak tipa *bròd^lovi*¹⁸, ali imenice s dugim korijenom u jednini u množini u načelu uvijek imaju ^l, npr. *glāsovi*, *rādovi*, *stānovi*, *vlàkovi*, *mũževi*¹⁹. Ipak nije opravdano isključivo zastupanje naglasaka tipa *bròd^lovi* ili *bòg^lovi* u suvremenim hrvatskim gramatikama i prednost bi trebalo dati zapadnoštokavskom, starijemu naglasku ^l*bròdovi* i ^l*bògovi*. Zanimljivo je da upravo primjer *rògovi* u svim govòrima čuva stari naglasak n. p. *c* (čak i na istoku), jamačno zato što se često rabi u množini i također se doživljava kao *plurale tantum* na neki način.

N. ^l*kõrāk* ^l*slũčāj*
G. ^l*kõrāka*
D. ^l*kõrāku*
A. ^l*kõrāk*
V. ^l*kõrāče*
L. *korák^l* *slučāj^l**u*

¹⁶ Usp. Brozović 1996.

¹⁷ Usp. László 1996.

¹⁸ Jednačenje naglasaka u mn. prema n. p. *b* ne mora biti dosljedno. U nekim govorima primjerica imamo *bògovi*, *bròdovi*, ali recimo *bròjevi*, *ròjevi*, *kròjevi* (također i *rātovi*, ali *krājèvi* u n. p. *a* – uz *-j-* se čuva stari naglasak). Velik broj govora čuva sva tri naglasna tipa u množini, ali često s dosta sekundarnih prijelaza određenih riječi iz jednoga u drugi tip u množini. Tako za Požegu imam zabilježeno očekivano: *králjevi*, *pútovi*, *stòlovi*, *ròbovi*, *snòpovi*, *sòmovi* (n. p. *b*), *bròjevi*, *rògovi*, *rèdovi* itd. (n. p. *c*), ali sekundarno *ljèkovi*, *vòlovi*, *plòdovi*, *bròdovi* itd. U Petrinji očekivano *ròbovi*, *snòpovi*, *pútovi*, *králjevi* (n. p. *b*), *rādovi*, *nòsevi*, *kròjevi*, *bròjevi* (n. p. *c*), ali sekundarno *stòlovi*, *vòlovi*, *ljèkovi*, *bògovi*, *bròdovi*, *plòdovi*. U Slavonskom Brodu očekivano *nòsovi*, *rògovi*, *rādovi* (n. p. *c*), *vòlovi*, *pòpovi*, *kòševi*, *lijèkovi* (n. p. *b*), ali sekundarno *bròjevi*, *kròjevi*, *plòdovi* itd. Za primjer *lijèkovi*/*ljèkovi* valja napomenuti da izvorno *lijèk*, *lijèka* (n. p. *b*) često sekundarno prelazi u n. p. *c* (*lijèk*, *lijèka*). Neobična je imenica *sùd*, *súda* koja uvijek pripada n. p. *b* u jednini, ali redovno ima množinu *sùdovi* kao da je riječ o n. p. *c*.

¹⁹ U Slavoniji i u okolici imam zabilježeno *mũževi* (ali *rādovi*, *stānovi*, *rèdovi*) za Požegu, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Petrinju, Novu Gradišku, a u Đakovu *mũževi*, ali *rādovi*, *stānovi*, *rèdovi*. Ovaj primjer predstavlja iznimku, a ne pravilo.

- I. ^hkõrākom
n. ^hkõrāci ^lslūčajevi
g. korāk^lā slučajév^lā
d. korác^lima slučajèv^lima
a. ^hkõrāke
v. ^hkõrāci
l. korác^lima
i. korác^lima

Naglasak na zapadu prilično dosljedno preskače u mnogim govorima, npr. ^lū korāk, ^hnēbu ^lpõd oblāke (frazu), ^lpõ komād itd. U lokativu se jednine, ali i inače, naglasak pomiče, npr. u ^lpogléd^lu, pogotovu u frazama, premda se čuju i analoški oblici kao u ^lpõglēdu i sl. Na istoku je pomicanje tipa *na korāk^lu* ograničeno na fraze, dočim se na zapadu javlja i izvan njih. U genitivu je množine oblik *korākā*, *oblīkā* ili *komādā* jako čest, ali je recimo puno češće *põglēdā* nego *põglēdā*. U dugoj je množini često *slučajévā*, *slučajèvima* pored mlađega *slūčajévā*, *slūčajevima*. Primjeri se poput *golūbā*, *golūbima* (ili *golubóvā*, *golubòvima*) javljaju danas samo dijalekatski²⁰. I u riječi su *gõvõr* oblici u *govòr^lu* ili *govór^lā* danas sve rjeđi²¹.

Kod nekih su riječi oblici s visnim nastavkom bili toliko česti da su počeli utjecati i na ostale padeže. Tako se uz početno ^hkõmād, ^hkõmāda, *na komād^lu*, ^hkõmādi, *komād^lā*, *komād^lima* i ^lõblīk, ^lõblīka, *u oblīk^lu*, ^loblīci, *oblīk^lā*, *oblīc^lima* javlja i miješano ^hkõmād, *komād^la* i ^lõblīk, *oblīk^la* i potpun prijelaz ovih primjera u n. p. *b – kòmād^l* i *õblīk^l*.

Mnoge su riječi s izvornom zanaglasnom duljinom (kao *gālēb*) ili s drugotnom duljinom ispred sonanta (kao *kāmēn*) prešle iz n. p. *a* u n. p. *c* (usporedi npr. *nā kamēn* što se ne poklapa s *kāmenit*, *kāmenovati*, *kāmenica* itd. što ukazuje na vezani naglasak²²).

²⁰ Usp. u staroštokavskim posavskim govorima: Dubočac *ukrásima*, Stružani *đavóla*, Gundinci *na ležājima*. U Vrgorskoj krajini: *đavālā* (: *đāvā*), *andělā*, *pratárā* (: *prātar*).

²¹ Iz Prapatnica kraj Vrgorca i Gospića imam zabilježeno primjerice *na oprézu* (vidi dole za *u misécu*).

²² Usp. Kapović 2005:58. Za takvo sekundarno n. p. *a* > n. p. *c*, usp. u Posavini: Sikerevci *jāstrebovi*, *jastrebóvā*, *jāvori*, *javoróvā* i *jāvõra*, *prāmenovi*, *pramenóva*, ali *gūšteri*, *gūštēra*/*gūštērā*, Stružani *jasenóva*, Orubica *jāblanovi*, *jablanõv*, *jablanõvmā*, *jasinõv*, *jasinõvmā*. U Prapatnicama kraj Vrgorca: *kāmēn*, *nā kamēn*, *iz kamena*, *põd jasenon*, *nā misēc*, *u misécu*. Svi su navedeni primjeri izvorno pripadali n. p. *a*.

Zanimljivo je primijetiti različito ponašanje zanaglasne duljine kod primjera koji imaju i dugu i kratku množinu – kod kratke, u trosložnim oblicima ostaje npr. *gõlûbi* (: *gõlûb*), ali se u četverosložnima krati – npr. *gõlubovi* (usp. Kapović 2003).

7. Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN i dr. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Globus.
- BARIC, EUGENIJA i dr. 1997². *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga. (= HG)
- BROWNE, WAYLES E.; JAMES D. McCAWLEY 1965. Srpskohrvatski akcentat. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* VII, 147–151.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; PAVLE IVIĆ 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: JLZ «Miroslav Krleža».
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1996. O prilogu dr. Stjepana Vukušića za Ivšićev zbornik. *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*. Ur.: Božidar Finka, 175–176.
- BUDMANI, PIETRO [= PETAR] 1867. *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*. Vienna.
- GARDE, PAUL 1993. *Naglasak*. Zagreb: Školska knjiga.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1971. *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent)*, mit einer Einleitung sowie Berichtigungen und Ergänzungen des Verfassers herausgegeben von Christian Alphonse van der Berk, Slavische Propyläen, Texte in Neu- und Nachdrucken, Band 96. München: Wilhelm Fink Verlag.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade, uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima, II dio, Rječnik*. Zagreb: JAZU.
- KAPOVIĆ, MATE 2003. Razvoj starih duljina u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima. *Filologija*, 41, Zagreb, 51–82.
- KAPOVIĆ, MATE 2005. Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja). *Filologija*, 44, Zagreb, 51–62.
- LÁSZLÓ, BULCSÚ 1996. Općitbena bilježnost pri odredbi srbštine i hrvatštine. *Jezik i komunikacija. Zbornik*. Ur.: Marin Andrijašević, Lovorka Zergollern-Miletić. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 430–451.
- LESKIEN, AUGUST 1914. *Grammatik der Serbokroatischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- MATEŠIĆ, JOSIP 1970. *Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*. Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag.

- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1881–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU.
(= ARj)
- STANG, CHRISTIAN S. 1957. *Slavonic accentuation*. Oslo: I kommisjon hos H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- STANIĆ, MILIJA 1967. O akcentu vokativa imenica tipa jùnāk i dr. *Filologija*, 5, Zagreb, 137–167.
- STANKIEWICZ, EDWARD 1978. The Inflection of Serbo-Croatian Substantives and Their Genitive Plural Endings. *American Contributions to the Eighth International Congress of Slavists (Zagreb and Ljubljana, September 3-9, 1978), Volume 1, 'Linguistics and Poetics'*. Ed.: Henrik Birnbaum. Columbus (Ohio): Slavica Publishers, Inc., 666–682.
- STANKIEWICZ, EDWARD 1993. *The Accentual Patterns of the Slavic Languages*. Stanford: Stanford University Press.

Accentual paradigms of masculine *o*-stems in Croatian

Summary

The paper provides an overview of the accentual paradigms of masculine *o*-stems in the so-called classical Neo-Štokavian. It also discusses various changes which have occurred in Neo-Štokavian dialects and changed the original system. The examples of these systematic and non-systematic changes are adduced from various (Neo-)Štokavian dialects. They serve as an illustration of various processes here discussed: general or partial accentual leveling in the long plural of the short root vowel a. p. *b* and a. p. *c* nouns (e. g. eastern *bròdovi* like *stòlovi*, compared to western *stòlovi* like *bròdovi*), the loss of accentual mobility (e. g. *grădōvā* instead of *gradōvā*, *grădovima* instead of *gradōvima*), secondary difference in the gen. pl. of a. p. *a* and a.. p. *b* (*pòpōva* : *prăgōvā* instead of the older *pòpōvā* : *prăgōvā*) etc.

Ključne riječi: *hrvatski, naglasak, akcentuacija, o-osnove*

Key words: *Croatian, accent, accentuation, o-stems*